

PREGLED ORGANIZIRANOSTI KNJIŽNIČNIH STORITEV ZA SLEPE IN SLABOVIDNE V IZBRANIH DRŽAVAH

Damjana Vovk
Branka Badovinac

Oddano: 11. 7. 2011 – Sprejeto: 4. 9. 2011

Izvirni znanstveni članek

UDK 026/027-056.262

Izвлеček

Namen: V študiji smo preučili modele organiziranosti knjižničnih storitev za slepe in slabovidne v izbranih državah. Zanimala so nas tudi strokovna in zakonodajna izhodišča ter temeljna strokovna priporočila in trendi, nakazali smo določene terminološke nejasnosti in ovire, ki se pojavljajo na področju izvajanja tovrstne knjižnične dejavnosti. *Metodologija/pristop:* Eksplorativno-primerjalna študija je bila izvedena v obdobju 2009–2010 in vključuje primerjalno analizo podatkov, pridobljenih z anketo, in analizo strokovne literature. V vzorec je bilo zajetih 14 držav – enajst evropskih ter ZDA, Avstralija in Kanada.

Rezultati: Primerjava podatkov je pokazala razmeroma visoko stopnjo heterogenosti v organizaciji knjižničnih storitev, vendar pa tudi razvojni premik od društveno-zasebne in praviloma z dobrodelni sredstvi financirane k formalizirani, s strani države podprti dejavnosti. Večina držav ima centraliziran sistem z eno specialno/osrednjo knjižnico, vključevanje splošnih knjižnic je redko. Velik poudarek je na sistematičnem razreševanju avtorskih pravic in širjenju skupine končnih uporabnikov ter implementaciji informacijske tehnologije, ki omogoča večjo produkcijo in dostopnost gradiva v alternativnem formatu.

Omejitve raziskave: Zaradi slabega odziva na anketo ter velike raznolikosti v organiziranosti knjižnične dejavnosti in mrež zajetih držav so pridobljeni podatki pomanjkljivi ter deloma neprimerljivi.

Izvirnost/uporabnost raziskave: Rezultati študije so uporabni pri oblikovanju modela knjižničnih storitev za slepe in slabovidne v Sloveniji.

Ključne besede: knjižnične storitve, modeli, slepi, slabovidni, osebe z zmanjšano bralno sposobnostjo, primerjalna analiza

---

VOVK, Damjana; BRANKA BADOVINAC. The review of the organization of library services for the blind and partially sighted in the selected countries. Knjižnica, 2011 (2-3) pp. 33–62

Abstract

Purpose: Models of organization of library services for the blind and partially sighted from the view of special and public librarianship in selected countries were examined. In addition, theoretical and legislative frameworks, professional guidelines and trends are explored. Some terminological inconsistencies and obstacles in performing the services are also presented.

Methodology/approach: The explorative-comparative study carried in the years 2008-2010 includes the comparative analysis of data acquired by the survey and literature desktop research. The research sample included 14 countries – eleven European countries, USA, Australia, and Canada.

Results: The findings show great varieties among the selected countries, however, there is the trend of moving the organization of services based on a private charitable association to the formalized state supported system. The majority of countries have applied the centralized model with one specialized (national) library. There is rarely a case of formal inclusion of public libraries in the organization of services. Recent major professional interests in the field of providing library services to visually impaired are broadening the copyright exceptions and user groups, and the implementation of information technology for bigger production of alternative formats and availability of library materials.

Research limitation: The low rate of survey response and the differences in the organization of library services influenced on the lack of data and low level of data comparability.

Originality/practical implications: The results are useful for designing a model of library services in Slovenia.

Key words: library services, models, blind, partially sighted, visually impaired, print-disabled, comparative analysis

1 Uvod

Knjižnične storitve za uporabnike s posebnimi potrebami, med katere vključujemo tudi slepe in slabovidne osebe, so izredno pomembno strokovno področje, ki ga je knjižničarstvo v duhu posameznega zgodovinskega obdobja poskušalo reševati na različne načine. Zagotavljanje knjižnične dejavnosti in storitev je v marsičem odvisno od ozaveščenosti vključenih déležnikov: knjižničarjev, odgovornih teles, založnikov in uporabnikov.

Nedavna študija *Vzpostavitev ustreznega statusa knjižnice za slepe in slabovidne v sistemu knjižnic* (Kodrič - Dačić et al., 2010) je na primer pokazala, da knjižnice v Sloveniji izvajajo številne, a slabo koordinirane aktivnosti za slepe in slabovidne. Da bi se izoblikoval ustrezní model za slovenski prostor, ki bo temeljil

na lokalnih potrebah in bo vključeval izkušnje oziroma dobre prakse drugih držav, je bila izvedena eksplorativno-primerjalna študija, s katero smo preučili modele oziroma pristope k organizaciji knjižnične dejavnosti in storitev za slepe in slabovidne v izbranih državah.

V pričujočem članku smo v ta namen predstavili strnjene, a dopolnjene rezultate primerjalne analize, ki so bili vključeni v prej omenjeni študiji. Raziskavo smo omejili na knjižnično dejavnost za slepe in slabovidne v specialnih in deloma splošnih knjižnicah, osredotočili smo se predvsem na države v evropskem prostoru. V raziskavi smo povzeli osnovna zakonodajna in strokovna izhodišča, status in mrežo knjižnic, odgovornost države in načine financiranja, izgradnjo in dostopnost knjižničnih zbirk. Izpostavili smo tudi nekatere trende s področja knjižničnih storitev za slepe in slabovidne, ki so predvsem odraz uvajanja informacijsko-tehnične podpore. Skozi študijo se je izkazalo, da terminološke odločitve bistveno vplivajo na razumevanje obravnavanega raziskovalnega problema ter organizacijo knjižnične dejavnosti in storitev, zato ta aspekt predstavljamo najprej.

2 Terminološke dileme

Prvotni namen študije je bil, zajeti skupino uporabnikov oziroma potencialnih uporabnikov, ki imajo formalni status slepe oziroma slabovidne osebe. Ta tako imenovana medicinska definicija Svetovne zdravstvene organizacije (WHO)¹, ki jo države, med njimi tudi Slovenija, najpogosteje prevzemajo, se je pri študiji izkazala za omejeno. Potrebno se je zavedati, da obstaja več različnih oblik zmanjšane zmožnosti uporabe konvencionalnega oziroma tiskanega gradiva, skupina potencialnih uporabnikov pa je izredno razpršena ter interesno, generacijsko in izobrazbeno diferencirana. Številna poročila opozarjajo posebej na starejše osebe, ki so največja in najhitreje rastoča skupina potencialnih uporabnikov gradiva v alternativnem formatu (Kavanagh in Christensen, 2010, str. 33–38). Tako vse večjo veljavo pridobiva knjižnična dejavnost za slepe in slabovidne v zahodnih, razvitih državah, ki že občutijo posledice staranja prebivalstva. Poleg demografskega trenda imajo močan vpliv tudi gibanja za enakopravnost in posledično težnja po konvergenci med videčimi ter slepimi in slabovidnimi. Poudarja se razvoj modelov, ki bodo uporabnikom omogočali dostop do storitev na že obstoječih javnih mestih, zlasti v splošnih in šolskih knjižnicah.

---

1 *Slepoto in slabovidnost obravnava glede na odstotek ostanka vida in zoženost vidnega polja, ne pa glede na odstotek telesne okvare. Uporabljajo jo mnogi pravni predpisi in ločuje pet skupin. Prvi dve kategoriji se nanašata na slabovidnost, tri kategorije pa definirajo stopnjo slepote (Kodrič - Dačić et al., 2010, str. 8–9).*

V nekaterih državah so v knjižničarstvu za svoje potrebe razširili medicinsko definicijo slepote in slabovidnosti. *Zmanjšana bralna sposobnost* (ang. print-disabled) je po v Iflinih razvojnih smernicah *Knjižnice za slepe in slabovidne v informacijski dobi* (Kavanagh in Christensen, 2010) izraz, ki se nanaša na vsakogar s težavami pri branju tiskanih publikacij. Vzrok za te težave so lahko zmanjšana telesna zmožnost, zaradi katere oseba ne more držati knjige v rokah, ali zmanjšana sposobnost zaznavanja ali učenja, npr. zaradi disleksije, slepote, slabovidnosti. Definicija torej vključuje vse, ki ne morejo brati tiskanih publikacij zaradi slepote, slabovidnosti, zmanjšane sposobnosti učenja ali zaradi gibalne oviranosti (Atkinson in Dhiensa, 2007).

Čeprav se zdi, da je navedena definicija dovolj široka, pa se vse bolj uveljavlja mnenje, da ni dovolj uporabna. Zato se pojavlja termin *zmanjšana zaznavna sposobnost* (ang. perceptual disability), ki so ga začeli uporabljati v kanadskem avtorskem pravu in opredeljuje tiste ovire, ki onemogočajo uporabo branja ali poslušanja gradiv v njihovem izvirnem formatu. Te ovire so okvara vida, sluha, fokusiranja ali premikanja očesa, nezmožnost držanja gradiva in nesposobnost razumevanja prebranega (Owen, 2004).

Tudi na ravni Evropske unije potekajo številne aktivnosti glede povečanja dostopa do informacij, zato so se začeli zavedati, da so funkcionalne definicije izredno pomembne in potrebne. V letu 2010 podpisano soglasje zainteresiranih deležnikov o dostopu del za *ljudi s težavami pri branju*, uvaja tridelno opredelitev končnih uporabnikov. V *prvem sklopu* so to:

- a) slepa oseba, ali
- b) oseba z oslabljenim vidom, ki se s pomočjo korektivnih leč ne more popraviti do mere, običajno sprejemljive za branje brez posebne moči ali vrste svetlobe, ali
- c) oseba, ki zaradi telesne prizadetosti ne more držati dela ali ravnati z njim, ali
- d) oseba, ki zaradi telesne prizadetosti ne more osredotočiti ali premikati oči do mere, običajno sprejemljive za branje, ali
- e) oseba z disleksijo.

V *drugi sklop* soglasje umešča osebe, ki zaradi invalidnosti ne morejo brati konvencionalnih izdaj del, ki so na voljo na tržišču, v *tretji* pa so vključene osebe, ki jim je mogoče pri branju pomagati s preoblikovanjem vsebine (ki pa potrebuje samo spremembo grafične predstavitve prvotnega besedila in ne potrebuje zapisa besedila v poenostavljeni obliki za lažje razumevanje) (Memorandum, 2010, str. 1–2).

V pričujoči analizi smo kot sinonime uporabili bolj uveljavljene izraze, in sicer *slepota in slabovidnost* ter *zmanjšana sposobnost branja*, v primeru razločevanja smo na to posebej opozorili.

Naslednji terminološki problem se nanaša na poimenovanje gradiva in z njim povezanimi tehničnimi pripomočki. Uporabili smo izraz *gradivo v alternativnem formatu*, ki se po Iflinih smernicah nanaša na termin *alternativni format gradiva* (ang. alternative/accessible format) in poimenuje format gradiva, ki osebi z zmanjšanimi bralnimi sposobnostmi posreduje vizualne informacije. Primeri so: brajica, zvočni zapis, povečan tisk, zvočni opis slike in dogajanja oziroma opisni videoposnetki ter elektronsko besedilo (Kavanagh in Christensen, 2010, str. 85). Posebej v elektronskem okolju je za pregledovanje gradiva nujna uporaba opreme za prilagojeno branje, ki jo lahko uvrstimo v sklop termina *prilagojene tehnologije* (ang. adaptive/accessible technology). To so tehnične naprave ali sistemi, ki povečajo funkcionalne sposobnosti ljudi z zmanjšano sposobnostjo branja. Uporabljajo se tudi izrazi: dostopna tehnologija, dostopne naprave ali prilagojene naprave. Primeri prilagojene tehnologije so brajeva vrstica, programska oprema za branje z zaslona itn. (Kavanagh in Christensen, 2010, str. 89; Katalog, 2010).

Opozoriti je potrebno tudi na razliko med izrazoma *specialna knjižnica* in *specializirana knjižnica*. Prvi termin je v slovenskem okolju zelo dobro uveljavljen, saj gre za knjižnico, ki lahko deluje v okviru gospodarske organizacije, združenja, raziskovalne organizacije, muzeja in je namenjena uporabnikom iz lastne ustanove, najpogosteje so njihove zbirke omejene na določeno strokovno/znanstveno področje. Izraz *specializirana knjižnica*, ki ima nekoliko neroden sinonim »knjižnica za posebne vrste bralcev«, pa po *Bibliotekarskem terminološkem slovarju* pomeni knjižnico, ki je namenjena splošni vzgoji, izobraževanju, kulturi in razvedrilu posebnih skupin uporabnikov (npr. mladinska, bolnišnična, zaporniška knjižnica, knjižnica za slepe, za turiste ...) (Kanič et al., 2010). Slednja definicija je lahko izredno pomembna pri oblikovanju modela knjižničnih storitev za osebe z zmanjšano sposobnostjo branja, saj ima posamična knjižnica za slepe in slabovidne isto poslanstvo in naloge kot splošna knjižnica in jo zato lahko v slovenskem prostoru vključujemo v mrežo splošnih knjižnic.

Vendar smo v pričujoči študiji uporabili termin specialna knjižnica, ki se nanaša na oba pojma. Odločitev izhaja iz dejstva, da obstajajo različni knjižnični sistemi in tipologije knjižnic, pokazala se je jezikovna ovira (npr. angleško govoreče okolje teh dveh terminov ne razlikuje), velik problem pa je bil tudi nedostopnost podatkov zajetih držav, zato smo poskušali opredeliti vsaj status oziroma tip knjižnic.

3 Zasnova in metodologija raziskave

Podatke o rešitvah v tujini smo zbirali na dva načina: z anketno metodo in metodo analize strokovne literature. Pri zbiranju podatkov smo se osredotočili na naslednje sklope:

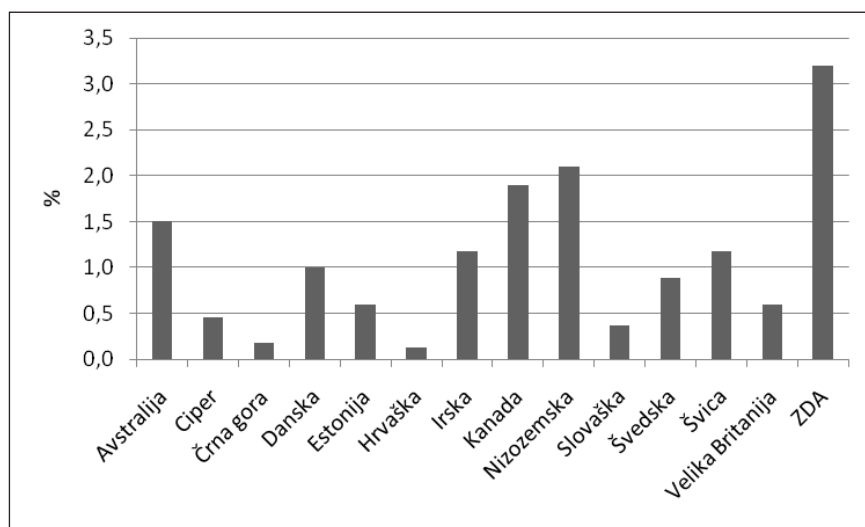
- Splošni podatki o vzorcu: odstotek slepih in slabovidnih prebivalcev ter združenja slepih in slabovidnih v državi.
- Zakonodajna in strokovna izhodišča: temeljni zakonodajni predpisi (tudi avtorskopравни), ki določajo pravice oseb z zmanjšano sposobnostjo branja in knjižnično dejavnost, in smernice, standardi ter druga strokovna navodila za izvajanja knjižnične dejavnosti.
- Organizacija knjižničnih storitev in uporabniki: število, status knjižnic, ki izvajajo storitve, oziroma opredelitev modela organizacije storitev in skupine končnih uporabnikov.
- Odgovornost in financiranje: odgovornost države, in kako je urejeno financiranje.
- Izgradnja in obseg knjižnične zbirke, vključujoč produkcijo knjižničnega gradiva v alternativnem formatu.
- Dostopnost knjižničnih zbirk in podpora informacijske tehnologije.

Za evropska društva oziroma zveze slepih in slabovidnih smo oblikovali vprašalnik z 31 vprašanji (10 zaprtih in 21 odprtih vprašanj). Vprašanja smo razvrstili v tri sklope, v katerih smo jih povprašali po podatkih iz leta 2008. V prvem sklopu so bila vprašanja o demografskem profilu, dostopnosti publikacij ter organizaciji knjižnic za slepe in slabovidne v državi, v drugem sklopu smo anketirano društvo povprašali po splošnih informacijah o društvu. V primerih, ko je društvo oziroma zveza izjavila, da ima svojo knjižnico, so bili naprošeni k izpolnjevanju še tretjega sklopa vprašanj, ki so zadevala organizacijo knjižnice in njeno produkcijo gradiva v alternativnem formatu.

Vprašalniki so bili 6. 11. 2009 po elektronski pošti (kot priloga v tekstovni datoteki, prilagojeni za branje slepih in slabovidnih) poslani vsem 44 društvom oziroma zvezam, ki so včlanjene v Evropsko zvezo slepih (<http://www.euro-blind.org/>). Anketiranci so bili zaproseni, da izpolnjen vprašalnik pošljejo po elektronski pošti do 22. 11. 2009, rok je bil kasneje podaljšan do 27. 11. 2009. Kljub dvakratnem pozivu k izpolnjevanju vprašalnika je bil odziv slab (le 15 %). Izpolnjene vprašalnike smo dobili od društev oziroma zvez sedmih držav: Cipra, Črne gore, Danske, Estonije, Irske, Slovaške in Švice. Stopnja popolnosti odgovorov na zastavljena vprašanja je bila različna; nekateri anketiranci so bili izredno izčrpnji, saj so npr. posredovali podatke o nacionalni knjižnici za slepe in slabovidne, četudi ta ni del njihovega društva oziroma zveze, spet drugi so bili pri odgovorih izredno skromni. Glede na pridobljene podatke ugotavljamo, da

so bila zastavljena vprašanja na nekaterih mestih razmeroma zahtevna (zlasti glede podajanja pravnih predpisov ipd.), saj zaradi kratkega pripravljalnega časa vprašalnik ni bil podvržen pilotnemu testiranju. Predvidevamo tudi, da je bil čas za izpolnjevanje in vračanje vprašalnikov prekratek. Vsekakor gre za omejitve, ki bi jih bilo potrebno upoštevati v morebitnih prihodnjih študijah.

Zaradi slabega odziva in skopih podatkov, pridobljenih z anketo, smo jih dopolnili z analizo strokovne literature in drugih virov, kar je razširilo nabor naših podatkov. Poiskali smo tudi podatke nekaterih neevropskih držav, ki imajo dobro razvito knjižnično mrežo in storitve. V končnem vzorcu smo tako zajeli: Ciper, Črna gora, Dansko, Estonijo, Hrvaško, Irsko, Nizozemsko, Slovaško, Švedsko, Švico, Veliko Britanijo, Avstralijo, Kanado in ZDA. Po statistiki, ki jo vodijo pri Združenih narodih, v našem vzorcu zajetih državah slepi in slabovidni predstavljajo od 0,13 % do 3,8 % prebivalstva države (Slika 1). Ugotovili smo tudi, da ima vsaka država vsaj eno društvo ali zvezo društev, ki zastopa interese slepih in slabovidnih.

Slika 1: Delež slepih in slabovidnih na število prebivalcev (vir: Population, 2010)

Zaradi izredne raznovrstnosti organizacije knjižničnih storitev in pomanjkanja informacij oziroma slabega odziva (npr. število zaposlenih, število uporabnikov, obseg knjižnične zbirke itn.), zbrani podatki niso bili zadostno primerljivi. Pri interpretaciji zbranih podatkov smo se posebej naslanjali na Iflino študijo *Funding and governance of library and information services for visually impaired people* (2007) in Ifline razvojne smernice *Knjižnice za slepe in slabovidne v informacijski dobi* (Kavanagh in Sköld, 2010).

4 Rezultati

4.1 Zakonodajna in strokovna izhodišča

Posebne zakonodajne predpise, ki bi opredeljevali usmeritve oziroma pogoje izvajanja knjižničnih storitev posebej za slepe in slabovidne uporabnike, ima malo držav. Pri tistih, ki jih imajo, so postavljene v okvir zakonov o knjižničarstvu, v sklop o skupinah uporabnikov s posebnimi potrebami (npr. Avstralija). Njihove storitve največkrat temeljijo na temeljnih zakonskih dokumentih, kot so na primer ustava, antidiskriminacijski zakoni ipd.

Avtorskopravni predpisi predstavljajo eno izmed večjih ovir pri izvajanju knjižnične dejavnosti, saj lahko omejujejo: nosilce izvirnega in nosilce ter formate alternativnega gradiva, tehnologijo izdelave, tip gradiva, število kopij in obseg gradiva, pogoje uporabe in način distribucije oziroma dostopa, skupino ciljnih uporabnikov, skupino proizvajalcev in načine pridobivanja dovoljenj za izdelavo itn. Leta 2007 izdelana WIPO študija o avtorskopравnih izjemah za slepe in slabovidne navaja, da večina mednarodnih sporazumov ne izpostavlja posameznih izjem, vendar opozarja, da obstaja zavedanje o uravnoteženosti interesov med posameznimi deležniki. Rezultati študije so pokazali, da večina od 57 vključenih držav predvideva določeno obliko izjeme, vendar so te omejene predvsem na tiskano gradivo ter na skupino s formalnim statusom slepe in slabovidne osebe. V raziskavi so bile izpostavljene tudi težave s čezmejnimi posredovanjem oziroma zameno gradiva v alternativnem formatu, s čimer bi se izognili njihovem večkratnemu izdelovanju in posledično zmanjšali stroške. Poudarjeno je tudi premajhno razumevanje potreb oseb z zmanjšano sposobnostjo branja in slaba odzivnost nosilcev avtorske pravice ter bojazni založnikov glede nenadzorovane uporabe gradiva v elektronskem okolju (Sullivan, 2007). Pri razreševanju dilem se večkrat poudarja, da morajo biti tudi založniki zavezani odgovornosti izvajanja pravice dostopa do informacij in publikacij vsem državljanom, zlasti tisti založniki, ki so financirani/subvencionirani iz javnih sredstev (Funding, 2007).

Vse države Evropske unije so v svojo avtorskopravno zakonodajo že implementirale *Direktivo 2001/29/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 22. maja 2001 o usklajevanju določenih vidikov avtorske in sorodnih pravic v informacijski družbi* (2001). Ta omogoča številne izjeme in omejitve pravice reproduciranja, pravice priobčitve del javnosti ter pravice do dajanja na voljo javnosti za potrebe invalidov in knjižnic, vendar ne podaja opredelitve končnih uporabnikov gradiva v alternativnem formatu. Direktiva predvideva tudi različna nadomestila imetnikom avtorskih pravic (Guibalult et al., 2005). Leta 2009 je Evropska komisija poudarila, da navkljub implementaciji direktive, pristopi še niso

harmonizirani, čezmejni prenos je omejen z nacionalnimi avtorskopравnimi posebnostmi (Sporočilo, 2009).

Tudi rezultati naše raziskave so pokazali, da navkljub usklajevanju nacionalnih zakonodaj v evropskih državah (z uvajanjem izjeme o nekomercialni produkciji in distribuciji), še vedno ostajajo razlike glede opredelitve končnih uporabnikov, izdelovalcev in posrednikov, sprejemljivih nosilcev oziroma oblik alternativnega gradiva. Posebej pa so problematični, organizacijsko kakor tudi finančno, zahtevni sistemi pridobivanja dovoljenj od imetnikov avtorske pravice. V tem pogledu je zanimiva npr. Velika Britanija, saj za gradivo, ki ni več dostopno na komercialnem trgu, dovoljenj za prenos v primerni format ni več potrebno pridobivati, medtem ko so potrebna dovoljenja za ostalo gradivo (Funding, 2007). Irska po drugi strani dovoljuje reproduciranje na Irskem izdanega gradiva za potrebe oseb s fizično ali duševno invalidnostjo le s strani ministrstev pooblaščenim neprofitnim organom (Copyright, 2000). Prav tako je zanimiv švedski zakon o avtorski pravici za leposlovna in umetniška dela, ki dovoljuje nekomercialni prenos v alternativni format za potrebe vseh oseb s posebnimi potrebami, če le ne gre za prenos v avdioobliko (npr. zvočno knjigo) (Lag, 2008).

Tudi neevropske države se ukvarjajo s podobnimi dilemami. Kanada ima uveljavljene podobne določbe kot države EU, in sicer so določene izjeme za produkcijo gradiva v alternativnem formatu za razširjeno skupino uporabnikov. Vendar to ne velja za gradivo v povečanem tisku in za gradivo, ki je bilo že izdano v alternativnem formatu. Avstralija je v procesu prenove zakonov v smeri odpravljanja ovir, ob čemer se njihovi založniki upirajo omogočanju dostopnosti gradiva v elektronski obliki tistim osebam, ki imajo zmanjšano bralno sposobnost (Funding, 2007; Fulfilling, 2000–2008).

Strokovna izhodišča za delo s slepimi in slabovidnimi uporabniki na mednarodni ravni nastajajo tako v okviru zveze slepih (npr. World Blind Union je 2007 pripravila smernice, kako oblikovati prezentacije – PowerPoint ipd.) ali v okviru strokovnih združenj. V mednarodni zvezi knjižničarskih združenj IFLA, v okviru Sekcije knjižnic, ki služijo osebam z zmanjšano zmožnostjo branja (prej Sekcija knjižnic za slepe) so oblikovali več priporočil za izvajanje knjižnične dejavnosti za slepe. Leta 1998 so objavili *Priporočila za uporabnike gradiva v brajici* (Kavanagh in Sköld, 2010), pripravili so tudi navodila za oblikovanje in izdelavo integriranih digitalnih knjižničnih sistemov (Rahtje et al., 2005) in splošne mednarodne smernice za *Knjižnice za slepe v informacijski dobi*, ki so bile v letu 2010 prevedene tudi v slovenščino (Kavanagh in Sköld, 2010).

Večina v naši raziskavi zajetih držav sicer nima lastnih nacionalnih smernic, temveč se sklicujejo na nacionalno zakonodajo oziroma na dokumente, ki zagotavljajo enakopraven položaj vseh državljanov. Kjer obstajajo smernicam podobni dokumenti, so jih navadno pripravila bibliotekarska združenja (npr.

Australian Library and Information Association – Library, 2009), knjižnice za slepe ali pa društva slepih (npr. enako v Avstraliji Blind Citizens Australia – *Library service policy*, 2008). Najbolj obsežne so ameriške smernice, ki jih je pripravila nacionalna knjižnica, saj ta koordinira mrežo knjižnic za slepe in gibalno ovirane v državi (Revised, 2005). Običajno so potrebe slepih in slabovidnih vključene v priporočila za širšo skupino oseb s posebnimi potrebami, npr. britanska priporočila (Delin e tal., 2003–2004) in kanadske smernice (Canadian, 1997; Canadian, 2002). Tovrstne postavke je moč zaslediti tudi v drugih tematskih okvirjih, npr. ameriška navodila za izgradnjo knjižnične zbirke, smernice za trajno ohranjanje gradiva v brajici idr. Nekatera strokovna izhodišča lahko zasledimo tudi v vizijah ali poslanstvih posameznih knjižnic, npr. pri danski osrednji (nacionalni) knjižnici za slepe in slabovidne Nota (<http://www.nota.nu>).

Zanimalo nas je, ali katere od zajetih držav v smernicah predvidevajo izhodišča za evalvacijo dejavnosti; Iffline smernice namreč poudarjajo pomembnost analize potreb uporabnikov in spremljanja učinkovitosti (Kavanagh in Sköld, 2010, str. 80–81). Za šest držav (Ciper, Črna gora, Estonija, Irska, Slovaška in Švica) ni bilo mogoče dobiti zanesljivih podatkov, za druge smo ugotovili, da vključujejo vsaj neko možnost vrednotenja bodisi v specialnih bodisi v splošnih knjižnicah. Večinoma gre za nabor kazalcev vrednotenja uspešnosti delovanja, kot jih imajo npr. pri avstralski osrednji knjižnici Vision Australia. Na Danskem meritve izvajajo na Ministrstvu za kulturo, vsake štiri leta se nabor kazalcev spreminja oziroma dopolnjuje. Nizozemski osrednji center za izdelavo gradiva v alternativnem formatu Dedicon izvaja tudi meritve zadovoljstva uporabnikov, na Hrvaškem nimajo formalnih metod, vendar imajo nekaj kazalcev, v Kanadi pa te še razvijajo (Funding, 2007).

4.2 Organizacija knjižničnih storitev in opredelitev uporabnikov

Za uresničevanje svojih interesov se slepe in slabovidne osebe včlanjujejo v društva slepih, ta pa se v okviru posamezne države povezujejo v zveze. V okviru zvez in društev ali agencij so slepim in slabovidnim na voljo tudi knjižnične storitve, kot je to v primeru šestih držav iz našega vzorca: Irska, Ciper, Velika Britanija, Kanada, Švica in Avstralija. Njihove knjižnice praviloma predstavljajo osrednje knjižnice za slepe in slabovidne v državi. V Švici, ki nima centralne knjižnice, pa knjižnično dejavnost za slepe in slabovidne izvaja 6 društvenih knjižnic. Tudi v Veliki Britaniji in Avstraliji poleg osrednje knjižnice deluje več drugih specialnih knjižnic. Te, t. i. društvene specialne knjižnice praviloma delujejo izven nacionalne knjižnične mreže in so le delno financirane s strani države, večinoma se financirajo s pridobivanjem donacij in dobrodelnih

prispevkov. Večina knjižnic si želi postati samostojna osrednja² knjižnica za slepe in slabovidne.

Za ostale države ugotavljamo, da so knjižnična dejavnost in storitve za slepe in slabovidne praviloma organizirane tako, da ena osrednja ustanova/agencija/specialna knjižnica samostojno ali v povezavi z mrežo splošnih ali specialnih knjižnic skrbi za produkcijo in distribucijo gradiva v alternativnem formatu. Načeloma je njihova dejavnost financirana iz državnih proračunov, deloma se viri prihodka dopolnjujejo z dobrodelnimi prispevki. Osrednje knjižnice imajo sledeče države: Črna gora, Estonija, Hrvaška, Slovaška, ZDA, Švedska in Danska. Vendar imajo veljavni status samostojne osrednje knjižnice le Črna gora, Hrvaška, Slovaška in Danska. Estonska knjižnica za slepe in slabovidne deluje v okviru estonske depozitne knjižnice, ZDA pa v okviru nacionalne, tj. Kongresne knjižnice. Obseg nalog osrednjih knjižnic je različen, nekatere so tudi nacionalni centri, ki svetujejo drugim tipom knjižnic glede oblikovanja storitev (npr. Danska). Švedska osrednja knjižnica zvočnih knjig in knjig v brajici (šve. Talboks- och punktskriftsbiblioteket - TPB) gradivo izdeluje in posreduje mreži splošnih knjižnic, te pa gradivo dostavljajo končnem uporabniku.

Na Nizozemskem delujeta dva nacionalna centra. Dedicon je osrednja, s strani države subvencionirana ustanova knjižničnih storitev za osebe z zmanjšano bralno sposobnostjo. S procesom integracije specialnih knjižnic za slepe in slabovidne v mrežo splošnih knjižnic pa so na Nizozemskem ustanovili nacionalni center *Kenniscentrum Leeshandicaps*, ki izdeluje in posreduje gradivo končnim uporabnikom ali pa ga ti prevzamejo v splošnih knjižnicah.

Tudi Kanada je v procesu vzpostavljanja novega modela, ker funkcijo osrednje knjižnice izvaja društvena knjižnica Canadian National Institute for the Blind (CNIB), ki deluje brez državne podpore, zato bomo ta razvoj modela nekoliko podrobneje predstavili. Leta 2000 se je najprej pri kanadski nacionalni knjižnici ustanovil svet (ang.) Council on Access to Information for Print-Disabled Canadians na podlagi iniciative (ang.) Task Force Report on access to Information for print-disabled Canadians (Fulfilling, 2000–2008), kjer je bilo podanih 26 priporočil. Na primer, eno od priporočil je tudi, da morajo vse vladne ustanove prek kanadskega knjižničnega sistema omogočiti dostop do svojih dokumentov v alternativnem formatu brez dodatnih finančnih obremenitev za knjižnice. Pri implementaciji priporočil ima aktivno vlogo omenjeni svet, ki svetuje, išče finančne vire in nadzira napredek izvedbe priporočil.

---

2 Poimenovanja knjižnic so od države do države različna. Za knjižnico ali center, ki opravlja (in včasih tudi koordinira) knjižnično dejavnost na nacionalni ravni se v angleščini večkrat uporablja izraz »national« (britanska Royal National Institute for the Blind, ameriška National Library Service for the Blind and Physically Handicapped), ki ga tukaj slovenimo kot osrednja knjižnica oziroma center. Nekateri to funkcijo označujejo tudi z navedbo imena države (npr. izvirno Hrvatska knjižnica za slijepe, Biblioteka za slijepe Crne Gore, ang. prevod estonske knjižnice Estonian library for the blind).

Leta 2003 so pri CNIB izpostavili potrebo po dostopu do vseh knjižničnih fondov in storitev. Zato je leta 2005 delovna skupina v okviru kanadskega knjižničarskega združenja objavila poročilo projekta (ang.) »National Network for Equitable Library Service«, v katerem je izpostavila zahteve nacionalne knjižnične mreže, da bi omogočila enakovredne storitve tudi osebam z zmanjšano bralno sposobnostjo in s tem vzpostavitev zbirke z gradivom v alternativnem formatu ter oblikovanje standardov storitev in zbirk (Opening, 2005). Strategija predvideva model treh partnerjev: a) knjižnice na lokalni ravni (ang. service libraries), ki bodo zagotovile storitve, podobne splošnim knjižnicam, vključile vse tipe knjižnic ter bile delno financirane s strani lokalne oblasti (province), b) nacionalno koordinacijsko pisarno na nacionalni ravni (koordinacija sistema in zagotavljanje sredstev) in c) produkcijske centre (ang. production centres), ki bi zagotavljali osebe in pridobivanje, katalogiziranje, produciranje, skladiščenje in ohranjanje gradiva v alternativnem formatu. Gre za podoben model, kot ga ima Švedska, vendar vključuje tudi nevladne organizacije.

Leta 2007 je bila pri kanadski nacionalni knjižnici (ang.) Libraries and Archives (<http://www.collectionscanada.gc.ca/>) ustanovljena tudi strateška pisarna (ang.) Initiative for Equitable Library Access, ki skupaj s svojimi partnerji deluje na sledečih področjih: a) oblikovanju strategij in svetovanju vladi, b) spletnem portalu, c) knjižničnih standardih in izobraževanju in d) projektu spodbujanja založnikov k oddaji elektronskih datotek za produkcijo gradiva v alternativnem formatu (ang. Electronic Clearinghouse). Iz zadnjega poročila leta 2009 je razvidno, da se osredotočajo na svetovanje, promocijo in izobraževanje različnih interesnih skupin (A progress, 2009).

Kot poudarjajo v Iflini študiji (Funding, 2007), sta v svetu razvita dva osnovna modela organizacije knjižnične dejavnosti za slepe in slabovidne, in sicer: centraliziran (ang. single direct provider) in kombiniran (ang. tiered). Centraliziran, t. i. danski model je zasnovan tako, da ima eno osrednjo specialno knjižnico, ki izdeluje in dostavlja gradivo končnemu uporabniku. Pri kombiniranem, t. i. švedskem modelu pa gre za eno specializirano ustanovo, ki izdeluje gradivo, splošne knjižnice pa končnemu uporabniku to gradivo dostavljajo.

V Iflini študiji se omenja tudi tretji model, ki ga lahko poimenujemo integriran sistem in ki običajno ni formaliziran. Gre za model, ko splošne knjižnice zagotavljajo gradivo in storitve namenjene uporabniku s posebnimi potrebami kot dopolnilo storitvam specialnih knjižnic/agencijam/ustanovam (ang. public libraries direct to end user in addition to direct services from special libraries/providers to end user). Slednji tip organizacije storitev je lahko prisoten tudi ob danskem modelu, vendar najpogosteje tam, kjer je model storitve izredno fragmentiran in kjer odgovornost ter financiranje dejavnosti nista urejena na nacionalni ravni.

Torej, če povzamemo strukturo Iffline študije z rezultati naše študije:

- a) **centraliziran sistem (C)** s specialno knjižnico ali osrednjo knjižnico, usmerjeno neposredno h končnemu uporabniku imajo sledeče države: Danska, Kanada (mnoge splošne knjižnice sodelujejo tudi s specialnimi knjižnicami), Avstralija, Nizozemska, ZDA (dostava prek regionalnih in lokalnih specialnih knjižnic, večje število prostovoljnih in privatnih ustanov), Velika Britanija, Ciper, Hrvaška, Irska, Estonija in Črna gora.
- b) **kombiniran sistem (K)**, ki vključuje splošne knjižnice – te zagotavljajo svoje storitve za slepe in slabovidne, medtem ko gradivo proizvedejo specialne knjižnice (brez ali z omejitvami neposrednih storitev specialne knjižnice) – imata Švedska (osrednja knjižnica, financirana iz državnega proračuna, zagotavlja gradivo in bibliografske storitve; okrožne knjižnice – izgradnja zbirk, lokalne knjižnice – izposoja gradiva končnemu uporabniku) in Nizozemska (od 2007 lokalne knjižnice zagotavljajo storitve končnemu uporabniku, nacionalni servis za nemobilne slepe in slabovidne še naprej deluje, izobraževalno gradivo pa ostaja v domeni specialnih knjižnic).
- c) **integriran sistem (I)**, kjer se uporablja mreža splošnih knjižnic kot dopolnilo storitvam specialnih knjižnic/agencij/ustanov, imajo Kanada, Danska, Velika Britanija, Avstralija, Švica in Irska (Preglednica 1).

Preglednica 1: Model, število knjižnic in največja knjižnica ter njen status

	Model	Število knjižnic	Osrednja ali največja knjižnica	Status ³
Avstralija	C/I	več specialnih knjižnic	Vision Australia	osrednja društvena knjižnica
Ciper	C	3	Pancyprian Organization of the Blind	specialna društvena knjižnica
Črna gora	C	2	Biblioteka za slijepe Crne Gore	osrednja knjižnica
Danska	C/I	5	Nota (nekdanja DBB)	osrednja knjižnica
Estonija	C	3	Estonian Library for the Blind	osrednja knjižnica
Hrvaška	C	1, storitve splošnih knjižnic	Hrvatska knjižnica za slijepe	osrednja knjižnica
Irska	C/I	3	National Council for the Blind of Ireland Library Services	osrednja društvena knjižnica
Kanada	C/I	več specialnih knjižnic, storitve splošnih knjižnic	Canadian national institute for the blind (CNIB)	osrednja društvena knjižnica

3 Status smo poskušali opredeliti sami na podlagi dosegljivih podatkov.

Nizozemska	K	2 + splošne knjižnice	Dedicon	osrednja knjižnica
Slovaška	C/I	2	Slovak Library for the Blind of Matej Hrebenda	osrednja knjižnica
Švedska	K	1+ splošne knjižnice	Talboks- och punktskriftsbiblioteket (TPB)	osrednja knjižnica
Švica	I	6	Bibliothèque braille romande et livre parlé	specialna knjižnica
Velika Britanija	I	več specialnih knjižnic, storitve splošnih knjižnic	National Library Service RNIB (Royal National Institute of Blind People)	specialna knjižnica
ZDA	C/I	mreža specialnih knjižnic, storitve splošnih knjižnic	National Library Service for the Blind and Physically Handicapped, Library of Congress	osrednja knjižnica

Medicinsko definicijo pri opredelitvi upravičenih uporabnikov knjižnično dejavnost za slepe in slabovidne uporabljajo na Cipru, v Črni gori, Estoniji, na Irskem, Slovaškem in v Veliki Britaniji, medtem ko so te storitve na voljo tudi uporabnikom z bralnimi težavami oziroma senzorno oviranim osebam v ZDA, Kanadi, Švici, na Švedskem, Nizozemskem, Hrvaškem in na Danskem.

4.3 Odgovornost in financiranje

Za knjižnice so praviloma odgovorna nacionalna telesa, zlasti ministrstva za kulturo. To je značilno za države, ki imajo osrednje knjižnice. Najbolj jasno razdeljene odgovornosti imajo v Kanadi, na Švedskem, Nizozemskem, Danskem, v ZDA in na Hrvaškem, medtem ko se odgovornosti npr. v Veliki Britaniji prekrivajo (Funding, 2007; Preglednica 2).

Glede na pridobljene podatke smo ugotovili, da iz državnega proračuna prejema celotna sredstva za delovanje osrednja knjižnica za slepe in slabovidne na Slovaškem, sredstva iz tega vira pa dobivajo še knjižnice Danske, Nizozemske, Črne Gore in Estonije. Finančne vire iz nacionalne in lokalne ravni pridobivata Švedska in ZDA. Slednja sicer ima zaradi modela organizacije storitev tudi veliko drugih ustanov, ki delujejo zlasti s pomočjo zasebnih, dobrodelnih oziroma donatorskih sredstev. Ostale države imajo vpeljana kombinacijo državnega proračunskega vira in zasebnih oziroma donatorskih sredstev. Dobrodelni in zasebni viri prevladujejo v Avstraliji, Kanadi, na Cipru in Švici ter Veliki

Britaniji, za slednjo viri navajajo, da je financiranje s strani države le občasno (Funding, 2007; Preglednica 2).

Preglednica 2: Odgovornost in viri financiranja knjižnične dejavnosti in storitev za slepe in slabovidne (viri: Funding, 2007 in spletne strani knjižnic)

Država	Odgovornost vladnih teles	Viri financiranja ⁴
Avstralija	na zvezni in državni ravni Oddelek za družino in skupnosti in Oddelek za šolstvo, znanost in usposabljanje	prevladujejo zasebna/donatorska sredstva
Ciper	⁵	zasebna/donatorska sredstva
Črna gora	Ministrstvo za kulturo	nacionalna raven
Danska	Ministrstvo za kulturo	nacionalna raven
Estonija	Ministrstvo za kulturo	nacionalna raven
Hrvaška	Ministrstvo za kulturo	prevladuje nacionalna raven, dopolnitve z lokalne ravni in donatorska sredstva
Irska	Zdravstvena organizacija (ang. Health Service)	80 % nacionalna raven, 5 % lokalna raven, 15 % donatorska sredstva
Kanada	nobeno telo na nacionalni ravni	prevladujejo zasebna/donatorska sredstva
Nizozemska	Oddelek za kulturo pri Ministrstvu za šolstvo, kulturo in znanost	nacionalna raven (90 %)
Slovaška	Ministrstvo za kulturo	nacionalna raven (100 %)
Švedska	Ministrstvo šolstvo in kulturo	nacionalna in lokalna raven
Švica	-	prevladujejo zasebna/donatorska sredstva (primer za Bibliothèque Braille Romande et Livre Parlé de l'ABA – 40 % nacionalna raven, 60 % donatorska sredstva)
Velika Britanija	Oddelek za kulturo, medije in šport, Oddelek za šolstvo in znanost, Oddelek za trgovino in industrijo idr.	prevladujejo zasebna/donatorska sredstva
ZDA	več teles na zveznem, državnem in lokalnem nivoju (s področja šolstva, kulture, ipd.)	nacionalna in lokalna raven (primer za LC/National Library Service for the Blind and Physically Handicapped – zvezna raven 50 %, državna raven 35 %, lokalna raven 15 %)

4 Deleže finančnih sredstev podajamo tako, kot jih navajajo posamezni viri.

5 Ni zanesljivih podatkov.

4.4 Knjižnične zbirke in izdelava prilagojenega gradiva

Žal naši podatki o prirastu in obsegu knjižničnih zbirk niso primerljivi zaradi različnosti podajanja podatkov, pri večini držav pa ti podatki niso bili niti dosegljivi. Za ilustracijo naj navedemo, da ima slovaška knjižnica (ang.) Slovak Library for the Blind of Matej Hrebenda 36.000 enot gradiva; 17 naslovov periodičnih publikacij, 2250 različnih naslovov v brajici, 4800 naslovov zvočnih knjig. Irska (ang.) National Council for the Blind of Ireland Library Services je v letu 2008 porabila 28.300,00 EUR za pridobivanje gradiva. Nakupili so 20 % gradiva, 65 % so ga dobili z donacijami, 10 % z lastno produkcijo in 5 % z izmenjavo. Njihov fond je v tem letu obsegal 4000 naslovov v brajici in 7000 naslovov zvočnih knjig (kasete, laserski diski, DAISY). V januarju 2010 načrtujejo vzpostavitev storitve dostopa do gradiva v digitalnem okolju. Estonska osrednja knjižnica je imela v letu 2008 209.317,00 EUR prihodkov, od tega so več kot polovico (125.665,00 EUR) namenili pridobivanju gradiva. 20 % sredstev je bilo porabljenih za nakup, 80 % sredstev pa so porabili za lastno produkcijo. Knjižnica ima 12.530 izvodov, od tega je 650 naslovov v brajici in 2350 naslovov zvočnih knjig.

Izgradnja knjižničnih zbirk je sicer izredno težavna naloga. Gradivo v alternativnem formatu je na trgu drago in razmeroma nedosegljivo, specializirane knjižne trge je moč zaslediti le v tistih državah, ki imajo že nasploh dobro razviti knjižni trg (Velika Britanija, ZDA). Zato je knjižnična dejavnost za slepe in slabovidne tesno povezana in običajno vključuje izdelavo gradiva v alternativnem formatu.

Kot kažejo omenjeni podatki, lastna produkcija običajno predstavlja največji odstotek prirasta in zahteva visok finančni vložek, izdelava pa običajno poteka kar v okviru ene osrednje ustanove/centra ali več njih, ki zagotavlja tudi knjižnične storitve (Preglednica 3). V nekaj državah se osrednje knjižnice/centri odločajo tudi za zunanje izvajalce produkcije v alternativnih formatih oziroma konverzije vanje (npr. Švedska). V proces izdelave nekatere ustanove, zlasti društvene, vključujejo tudi prostovoljce, npr. bralce za snemanje.

Glede na format gradiva se je v preteklem desetletju najpogosteje izdelovalo gradivo v brajici, gradivo v povečanem formatu in zvočne knjige na kasetah. Mnoge ustanove tovrstne formate počasi že opuščajo, jih digitalizirajo, oziroma nadomeščajo z digitalnimi oblikami, saj le-te omogočajo tudi pretvorbo v druge formate (npr. Danska, Nizozemska, Švedska, ZDA, Kanada). V praksi se za zvočne knjige, ki so tudi najbolj izposojane (npr. v ciprski društveni knjižnici kar 80 %), uporablja zlasti format in standard DAISY, ki ga razvijajo v okviru istoimenskega konzorcija. Digitalne zvočne knjige se lahko namreč hrani na več načinov, iz njih pa se lahko izdeluje več različnih formatov. Ker so se z njimi spremenile bralne prakse, je potrebno oblikovati in upoštevati strukture

in ravni prikazovanja vsebin. Čeprav imajo digitalne oblike nekaj prednosti, kot so npr. cena, distribucija, je potrebno predvsem starejšim uporabnikom še vedno zagotoviti nekatere druge formate (npr. gradivo v povečanem tisku) (Kavanagh in Sköld, 2010).

V produkciji gradiva je zato posebej pomemben dejavnik sodelovanje z založniki. Ena od oblik sodelovanja predvideva vključevanje založnikov že v fazi produkcije gradiva v alternativnih formatih. Zaradi majhnega trga produkcija veliki večini založnikov ni zanimiva, v specializiranih založniških hišah pa je izdelovanje gradiva v povečanem tisku v zatonu zaradi pojava digitalnih alternativnih formatov.

V drugi obliki gre za dogovore z založniki, da ob izdaji konvencionalnega gradiva zagotovijo ustvarjalcem gradiva v alternativnem formatu elektronsko različico. Nekatere ustanove namreč že razvijajo svoje lastne digitalne knjižnice in repozitorije knjižničnega gradiva, ki nastaja bodisi z lastno produkcijo bodisi z digitalizacijo. Mnogi zato vidijo tu priložnost, da založnikom omogočijo oddajo gradiv v e-obliki (npr. prek portalov), s čimer se reši tudi problem časovnega razkoraka z izdajo konvencionalnega gradiva. V teku so predvsem pilotni projekti, npr. Švedska knjižnica zvočnih knjig in gradiva v brajici je od leta 2002 že 50 % gradiva v brajici izdelala tako, da so od založnikov dobili datoteke zastonj ali proti plačilu. Za manjše finančno nadomestilo pridobiva gradivo v digitalni obliki tudi nizozemski Dedicon. Danski osrednji knjižnici Nota založniki posredujejo vse razen referenčnega gradiva, v ZDA pa je American Printing House for the Blind oblikovala repozitorij (NIMAC) za oddajo elektronskih kopij učbenikov.

Preglednica 3: Nosilci izdelave gradiva v alternativni formatu

Država	Število izdelovalcev gradiva v alternativnem formatu
Avstralija	13 ustanov/knjižnic (največ Vision Australia)
Ciper	1 ustanova (združenje – Pankypria Organosi Tyflon)
Črna gora	1 ustanova (osrednja knjižnica – Biblioteka za slijepe Črne Gore)
Danska	5 ustanov/knjižnic (največ Nota)
Estonija	1 ustanova (osrednja knjižnica – Eesti Pimedate Raamatukogu)
Hrvaška	1 ustanova (osrednja knjižnica – Hrvatska knjižnica za slijepe)
Irska	več ustanov/knjižnic (največ National Council for the Blind of Ireland Library Services)
Kanada	1 ustanova (CNIB)
Nizozemska	več ustanov/knjižnic (največ Dedicon)
Slovaška	2 ustanovi (Knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana in Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči)

Švedska	1 ustanova/knjižnica v sodelovanju z zunanjimi izvajalci (Talboks- och punktskriftsbiblioteket – TPB)
Švica	več knjižnic/ustanov
Velika Britanija	več organizacij/knjižnic (največ National Library Service RNIB)
ZDA	več organizacij/knjižnic (največ National Library Service for the Blind and Physically Handicapped, Library of Congress)

Poleg tega je pomembno vprašanje tudi kakšen delež nameniti produkciji gradiva za skladiščenje / zalogo v primerjavi s produkcijo gradiv na zahtevo, torej po potrebah uporabnikov. Vse države, razen Cipra, Črne gore in Irske za katere nismo dobili podatka, ponujajo možnost izdelave na zahtevo, npr. na Švedskem izdelajo 60 % gradiva na zahtevo. V ZDA (NLS), Nizozemski (Dedicon), Danski (DBB-Nota), Hrvaški in Kanadi sicer večinoma izdelujejo gradivo vnaprej, medtem ko pri Dediconu (Nizozemska) in Vision Australia izdelujejo študijsko gradivo le na zahtevo (Funding, 2007).

Številni viri navajajo, da je v razvitih deželah le 3–5 % gradiva prenesenega v alternativni format (Kavanagh in Sköld, 2010; Sporočilo, 2010), večje države, npr. ZDA, proizvedejo manjši odstotek naslovov, ki jih izdelajo v več izvodih, v primerjavi z manjšimi državami, npr. Dansko, Švedsko, kjer izdelajo več naslovov, a v manj izvodih (Funding, 2007). Ifline smernice poudarjajo, da se knjižnični fond knjižnic za slepe in slabovidne razlikuje od fondov splošnih knjižnic v tem, da ima prvi manj naslovov in več izvodov. Zato standard za določitev obsega zbirke splošne knjižnice (tj. 1,5–2,5 izvoda na bralca) ni primeren za oceno uspešnosti razvoja knjižnične zbirke za slepe in slabovidne, saj prikazuje povečanje kazalcev, hkrati pa uporabniki knjižnic za slepe preberejo dvakrat več kot uporabniki splošnih knjižnic. S tem standardom se krči pestrost gradiva, zato morajo knjižnice za slepe postaviti lastna merila, ki naj upoštevajo zlasti rast populacije (Kavanagh in Sköld, 2010, 49–50).

Sicer pa imata le dve državi predpisan letni obseg produkcije na nacionalni ravni, in sicer Švedska že od leta 1981 izdela vsaj 25 % celotne produkcije v obliki zvočnih knjig (Funding, 2007), Danska pa ta delež določi vsako leto posebej in ima le 5–6 % vsega gradiva v alternativnem formatu. Po Iflini študiji se največ pozornosti daje dnevemu časopisju (npr. Nizozemska izdela 60–80 %, Švedska do 75 %, Kanada do 40 %), nato revijam (npr. Švedska 50 %) in monografijam, ki se jih povprečno izdela od 5–10 % obsega konvencionalnega gradiva. Največji odstotek dostopnega študijskega gradiva in učbenikov imajo v Veliki Britaniji, v Avstraliji, Nizozemski in Švedski, kjer nastaja predvsem na zahtevo (Funding, 2007).

4.5 Dostopnost knjižničnih zbirk in podpora informacijske tehnologije

Vsaka knjižnica mora oblikovati pravilnike in postopke, ki bodo uporabnikom zagotovili informacije in gradivo za branje v času in v formatu, ki si ga bodo sami izbrali. Vključevati morajo tudi najboljše storitve in njihove pogoje za izvedbo. Knjižnice se morajo zavedati raznolikosti digitalnih zbirk, s tem pa tudi potreb do dostopa do programske in strojne opreme (npr. branje z zaslona, mehanizmi za izvajanje elektronskih storitev) in uporabnikom tako zagotoviti opremo za predvajanje kakor tudi dostop do storitev. Jasno naj bodo določeni pogoji uporabe, priporoča se uporaba več načinov posredovanja gradiva, izvaja naj se izobraževanje in zviševanje stopnje zavedanja pravic bralcev (Kavanagh in Sköld, 2010).

Ker je lahko ciljna skupina uporabnikov izredno raznolika, je pomembno, da imajo na voljo različne oblike naročanja, dostopa oziroma dostave gradiva. Največkrat se izvaja dostava gradiva na dom, ki je podprta z brezplačnimi poštnimi storitvami, iz Preglednice 4 pa je razvidno, da poleg fizičnega dostopa knjižnice v praksi uporabljajo hkrati več načinov: pošta, e-pošta, spletni dostop do gradiv v elektronski obliki, v nekaj primerih tudi prek mreže posrednikov, npr. sosedi oziroma sostanovalci slepih in slabovidnih, kot je v primeru Slovaške. Tudi Ifline smernice navajajo, da je zelo pomembno oblikovati individualni pristop do uporabnikov, npr. izdelovanje uporabniških profilov, analize socialnih mrež, v katere so vključeni uporabniki itn. (Kavanagh in Sköld, 2010).

Preglednica 4: Metode dostave/dostopa do gradiva v alternativnem formatu

Knjižnica	Metoda dostave/dostopa gradiva ⁶
Avstralija Vision Australia	pošta, e-pošta, spletni dostop
Ciper Pancyprian Organization of the Blind	pošta, medknjižnična izposoja
Črna gora Biblioteka za slijepe Crne Gore	-
Danska Nota (nekdanja DBB)	pošta, e-pošta, spletni dostop
Estonija Estonian Library for the Blind	e-pošta, pošta, medknjižnična izposoja, spletni dostop
Hrvaška Hrvatska knjižnica za slijepe	pošta

---

6 Vse knjižnice omogočajo tudi fizični dostop.

Irska National Council for the Blind of Ireland Library Services	pretežno pošta
Kanada Canadian National Institute for the Blind (CNIB)	pošta, e-pošta, spletni dostop, medknjižnična izposoja (samo ustanove v okviru konzorcija)
Nizozemska Dedicon	pošta, e-pošta, spletni dostop
Slovaška Slovak Library for the Blind of Matej Hrebenda	pošta, e-pošta, dostava na dom s strani sostanovalcev
Švedska Talboks- och punktskriftsbiblioteket (TPB)	pošta, e-pošta, spletni dostop, medknjižnična izposoja
Švica Bibliothèque braille romande et livre parlé	pošta, e-pošta
Velika Britanija National Library Service RNIB (Royal National Institute of Blind People)	pošta, e-pošta, spletni dostop
ZDA National Library Service for the Blind and Physically Handicapped, Library of Congress	pošta, e-pošta, spletni dostop, medknjižnična izposoja

Knjižnice imajo izdelane različne poslovnike in pogoje uporabe gradiva. Izposoja zvočnih knjig na Švedskem je integralni del sistema splošnih knjižnic. Splošne in okrajne knjižnice imajo relativno velike zbirke tovrstnega gradiva, kupijo pa lahko tudi neposredno pri TPB ali naročijo dodatne izvode. Pri tem ni nujno, da ima vsaka knjižnica svojo zbirko gradiva v alternativnem formatu, saj vse okrajne knjižnice, ki imajo pridobljeno državno dovoljenje, lahko prevzamejo zvočne knjige DAISY iz OPAC-a TPB. Rok izposoje gradiva je običajno dva meseca. Za izposajo gradiva imajo knjižnice omogočeno brezplačno poštno storitev, vendar v Iflini študiji poročajo, da uporabniki splošno knjižnico najraje obiščejo sami. V kolikor splošna knjižnica nima iskane zvočne knjige, jo lahko po medknjižnični izposoji pridobijo iz okrajne knjižnice ali TPB.

Estonska knjižnica je v začetku leta 2008 ukinila brezplačno poštno storitev in uvedla sistem izposoje na zahtevo (Kivihall, 2009). Storitve izposoje na zahtevo je omejena na gradivo iz lastne produkcije in gradivo tistih založnikov, s katerimi imajo sklenjen sporazum. Gradivo se posname na laserski podatkovni nosilec, ki se ga pošlje uporabniku, ta pa ga mora po preteku roka izposoje fizično uničiti.

Na drugi strani lahko uporabniki danske knjižnice Nota zvočne knjige v digitalni obliki tudi zadržijo. Z implementacijo tehnične rešitve je knjižnica

založnikom zagotovila omejeno distribucijo gradiva v alternativnem formatu. Vsi uporabniki imajo unikatno identifikacijsko številko, ki je v procesu produkcije na zahtevo integrirana na digitalno gradivo. Ta številka služi kot vir, ko se ugotavljajo morebitne zlorabe pri distribuciji in neavtorizirana uporaba gradiva. Gradivo je posredovano na laserskih diskih in označeno s poštnim naslovom prejemnika/uporabnika. Z letom 2006 so načrtovali vpeljavo digitalnih vodnih znakov, nekaj metod enkripcije pa je že bilo testiranih na osnovi standarda za digitalno upravljanje pravic (ang. digital right management) (Tank in Frederiksen, 2007, str. 945).

Informacijska tehnologija je najbolj pomembno področje, ki vpliva na razvoj in uvajanje večjih sprememb v knjižnično dejavnost za slepe in slabovidne. S pojavom digitalne tehnologije se so se razvijali standardizacija alternativnega formata DAISY in tehnologije (v okviru konzorcija DAISY, ustanovljenega leta 1996) (Tank in Frederiksen, 2007) ter standardi dostopnosti do spletnih vsebin in vsebin v digitalnih knjižnicah (zlasti prilagojena tehnologija in oblikovna ustreznost uporabniških vmesnikov). Opravljenih je bilo nekaj uporabniških študij (ang. usability) spletnih storitev, pričakovanj in zadovoljstva ter izkušenj uporabnikov (Brophy in Craven, 2007). Iffline smernice za oblikovanje in izgradnjo sistema digitalne knjižnice (Rahtje et al., 2005) pa ne navajajo tehničnih rešitev, temveč postopke načrtovanja in vzpostavitve avtomatizacije knjižnične dejavnosti in oblikovanje digitalne knjižnice.

Naša analiza elektronskih storitev največjih ustanov/knjižnic kaže, da jih velika večina ima svoje spletne portale, na katerih pogosto ponujajo obsežen nabor informacijskih virov. Med temi najbolj izstopajo Danska, Švedska, Velika Britanija, Avstralija, ZDA in Slovaška. Razen Hrvaške, ki prek spleta omogoča vpogled le v seznam gradiva, imajo skoraj vse ustanove vzpostavljen OPAC, po katerem uporabniki lahko iščejo informacije o gradivu in dobijo podatek, kje se to hrani. V kataloge je vključenih več tipov alternativnega formata, najbolj pogosto zvočne knjige in gradivo v brajici. Dodatne funkcije OPAC-a, kot so naročanje, rezervacije, košarica in prenos podatkov, so v večini primerov dosegljive le registriranim uporabnikom. Avstralija omogoča tudi storitev vprašaj knjižničarja, gradivo pa lahko naročijo tudi prek telefonske storitve LIBTEL, prek portala lahko uporabniki brskajo po online časopisju in drugih virih (priročnikih ipd.). Neposredni dostop do gradiva, prevzemanje datotek, predvsem zvočnih knjig prek spleta, pa omogočajo danski, avstralski, kanadski, nizozemski, švedski, britanski in slovaški katalog; uporabniki slovaške nacionalne knjižnice imajo možnost nalaganja gradiv tudi na mobilni telefon in mp3 predvajalnike. Nalaganje gradiv je praviloma omejeno le na registrirane uporabnike.

V nekaj primerih (npr. Švica in Velika Britanija) so vzpostavljeni vzajemni katalogi več specialnih knjižnic za slepe in slabovidne, kar omogoča uporabniku iskanje informacij o dostopu do gradiva v posamezni knjižnici. Irska knjižnica

nekatero uporabniške funkcije še pripravlja, uporabniki pa lahko knjižnični katalog naročijo na dom (Preglednica 5).

Preglednica 5: Knjižnične storitve v elektronskem okolju

Knjižnica	Spletna stran/portal	Knjižnični katalog (OPAC)/digitalna knjižnica	Uporabniške funkcije
Avstralija Vision Australia	http://www.visionaustralia.org/	Visway (katalog) (http://www.visway.org.au/accesssearch.aspx), i-access® Online (online časopisje) (http://www.visionaustralia.org/info.aspx?page=1796)	prosto iskanje po OPAC, naročanje, rezervacija gradiv le za registrirane uporabnike, naročanje tudi prek telefona Libtel, izdelava uporabniškega profila (avtomatizacija izbire in pošiljanje gradiva), vprašaj knjižničarja, nabor drugih virov
Ciper Pancyprian Organization of the Blind ⁷	-	-	-
Črna gora Biblioteka za slijepe Crne Gore ⁸	-	-	-
Danska Nota (nekdanja DBB)	http://www.nota.nu/	E17 (http://www.e17.dk/)	prosto iskanje po OPAC, za registrirane uporabnike naročanje in rezervacija, nalaganje gradiv in pošiljanje prek e-pošte, naročanje tudi prek telefona in SMS
Estonija Estonian Library for the Blind	http://www.epr.ee/	URRAMi (http://www.lugeja.ee/Avalik/otsing.jsp?otsi=1&piirkond=0&harkogu=417&laad)	prosto iskanje po OPAC, naročanje in rezervacija le za registrirane uporabnike, izposoja še ni avtomatizirana
Hrvaška Hrvatska knjižnica za slijepe	http://www.hkzasl.hr/	načrtovali digitalno knjižnico (Badurina, 2001)	-
Irska National Council for the Blind of Ireland Library Services	http://www.ncbi.ie/	NCBI Library Book Search (http://www.ncbi.ie/ncbi/library/search.php)	v pripravi, uporabniki lahko naročijo knjižnični katalog na dom

7 Ni dosegljivih podatkov.

8 Ni dosegljivih podatkov.

Kanada Canadian National Institute for the Blind (CNIB)	www.cnib.ca	CNIB Digital Library (http://webcluster.cnib.ca/AuthFiles/login.aspx)	prosto iskanje po OPAC, naročanje in rezervacija ter nalaganje gradiv le za registrirane uporabnike, oblikovanje uporabniških profilov, košaric, tudi iskanje po drugih informacijskih virih – s prošnjo tudi nalaganje gradiv
Nizozemska Dedicon	http://www.dedicon.nl/	Anderslezen (www.anderslezen.nl)	prosto iskanje po OPAC, naročanje, rezervacija in nalaganje gradiv le za registrirane uporabnike, nekaj gradiva tudi prosto dostopnih, omogočeno iskanje po drugih informacijskih virih
Slovaška Slovak Library for the Blind of Matej Hrebenda	http://www.skn.sk/ ,	Katalog (http://katalog.skn.sk/) / Digitalna Knjižnica (http://www.skn.sk/?dk)	prosto iskanje po OPAC, naročanje, rezervacija in nalaganje gradiv le za registrirane uporabnike, možnost nalaganja gradiv na telefon in mp3 predvajalnike, omogočeno iskanje po drugih informacijskih virih
Švedska Talboks- och punktskriftsbiblioteket (TPB)	http://www.tpb.se/	TPB katalogen (http://katalog.tpb.se/)	prosto iskanje po OPAC, gradivo tudi prosto dostopno – nalaganje gradiva in streaming, možnost iskanja po drugih informacijskih virih
Švica Bibliothèque braille romande et livre parlé	http://www.abage.ch/bbr/bbr.aspx	vzajemni katalog (http://opac.abage.ch/z3950client/base.aspx)	prosto iskanje po OPAC, v pripravi nalaganje gradiv
Velika Britanija National Library Service RNIB (Royal National Institute of Blind People)	http://www.rnib.org.uk/	vzajemni katalog (http://librarycatalogue.rnib.org.uk/)	prosto iskanje po OPAC, naročanje, rezervacija in nalaganje gradiv le za registrirane uporabnike, možnost iskanja po drugih informacijskih virih
ZDA National Library Service for the Blind and Physically Handicapped, Library of Congress	http://www.loc.gov/nls/	vzajemni katalog http://www.loc.gov/cgi-bin/zgate.nls?ACTION=INIT&FORM_HOST_PORT=/prod/www/data/nls/catalog/index.html,z3950.loc.gov,7490&CI=112814	prosto iskanje po OPAC, nalaganje gradiv v brajici, naročanje gradiv v lokalni knjižnici, možnost iskanja po drugih informacijskih virih

5 Zaključek

S študijo smo želeli pridobiti podatke, ki bodo uporabni za oblikovanje modela knjižničnih storitev za slepe in slabovidne v Sloveniji⁹. Študija je navkljub pomanjkljivostim, ki bi jih veljalo upoštevati ob morebitni ponovitvi, pokazala vrsto pogojev in dejavnikov, ki vplivajo na uspešnost organizacije knjižničnih storitev za slepe in slabovidne. Ugotovili smo, da imajo slepe in slabovidne osebe v vsaki od zajetih držav možnost uporabe knjižničnih storitev na podlagi pravice, določene z osnovnimi zakonodajnimi predpisi. Avtorskopravne izjeme glede pretvorbe izdanih publikacij v alternativni format praviloma omogočajo dostop in uporabo gradiva osebam, ki imajo status slepe ali slabovidne osebe, pogoj je tudi, da gradivo ni namenjeno za komercialno uporabo. Določeni avtorskopravni zakoni omejujejo izdelavo nekaterih alternativnih formatov, drugi pa omogočajo dostop do gradiva v alternativnem formatu širši skupini uporabnikov (poleg slepih in slabovidnih tudi senzorno oviranim osebam, osebam z zmanjšano zmožnostjo branja, vsem osebam s posebnimi potrebami).

Knjižnice, ki izdelujejo oziroma hranijo gradivo v alternativnem formatu, tako praviloma ne morejo poljubno širiti skupine uporabnikov tovrstnega gradiva, saj ga lahko ponudijo le tistim uporabnikom s potrdilom o statusu (npr. z zdravniškim potrdilom, članstvom v društvu slepih itn.). V Iflini študiji avtorji ugotavljajo tudi, da je veliko založnikov nezaupljivih glede reproduciranja gradiva v alternativnem formatu za manjše skupine uporabnikov, predvsem zaradi možnosti nenadzorovane rabe gradiva med drugo populacijo (Funding, 2007). Ista študija navaja tudi postavke *Svetovne organizacije za slepe*, ki ima sledeče stališče glede avtorskopравnih izjem:

- Potrebno je opredeliti funkcionalne ne pa medicinske kriterije tega, kdo ima pravice iz avtorskopравnih izjem – s takšno opredelitvijo je mogoče zajeti vse osebe, ki imajo težave z uporabo konvencionalnega tiska.
- Avtorskopравne izjeme ne smejo biti vezane na format, tj. fizični nosilec, tehnologija se preveč hitro spreminja in zato je prilagajanje uveljavljenim nosilcem oteženo (prim. še Ross, 2007).
- Izjeme ne smejo biti vezane le na določene ustanove in organizacije, ker sodobna tehnologija omogoča širšo uporabo gradiva v alternativnih formatih (nosilcih).
- Če nastanejo dodatni stroški produkcije gradiva v alternativnem formatu, ki jih krijejo ustanove ali posamezniki z zmanjšano zmožnostjo branja, potem denarno nadomestilo založnikom in avtorjem ni povsem upravičeno.

⁹ Glej prispevek Eve Kodrič - Dačić *Knjižnične storitve za slepe, slabovidne in za osebe z motnjami branja v sistemu slovenskih javnih knjižnic*, ki je objavljen v pričujoči številki revije *Knjižnica*.

Težnja k razširjeni opredelitvi upravičencev do gradiva v alternativnem formatu, kot jo izpostavljajo v Iflinih razvojnih smernicah *Knjižnice za slepe in slabovidne v informacijski dobi* (2010), se v praksi implementira počasi, tudi nezaupljivost založnikov se vsaj v evropskem prostoru počasi zmanjšuje, kar kaže tudi podpisano *Memorandum o soglasju (MOU) Dialoga zainteresiranih strani EU o dostopu do del za ljudi s težavami pri branju* (2010), kjer se uvaja ideja o zaupanju vrednih oziroma akreditiranih posrednikov, ki bodo poskrbeli za legitimni prenos in distribucijo lažje berljive vsebine.

Knjižnice oziroma ustanove, ki zagotavljajo knjižnične storitve, morajo poskrbeti tudi za ustrezno kakovost, strokovna priporočila in smernice v osnovi predlagajo aktivnosti, ki izhajajo iz pravice vsakega državljanca do dostopa do informacij:

- a) Knjižnice naj sprejmejo ustrezne dokumente, s katerimi se bodo zavezale, da bodo vsem uporabnikom zagotavljale enake možnosti pri dostopu do informacij in publikacij (npr. kanadsko knjižničarsko društvo priporoča knjižnicam, da že v svojih poslovnih navedejo, da imajo vsi ljudje enako pravico dostopa do knjižničnih storitev). Še bolj je, če so knjižnične storitve za vse osebe z zmanjšano zmožnostjo branja predpisane z zakoni.
- b) Pri oblikovanju storitev za slepe in slabovidne uporabnike naj knjižnice sodelujejo z društvi, ki predstavljajo njihove interese. Priporočljivo je tudi sodelovanje med knjižnicami, ki izvajajo te storitve, prav tako naj se knjižnice povezujejo z drugimi institucijami, ki delajo s to skupino uporabnikov (rehabilitacijski centri, domovi za starejše občane ipd.) oziroma z mednarodnimi organizacijami slepih.
- c) Zbirke, namenjene slepim in slabovidnim uporabnikom, naj sledijo strategiji knjižnice in željam uporabnikov. Zaradi prednosti, ki jih ponuja gradivo v digitalni obliki, naj knjižnice gradijo digitalno knjižnico. Gradivo (v analogni in digitalni obliki) mora biti primerno hranjeno in arhivirano. Kot vsako drugo knjižnično gradivo naj bo tudi gradivo v alternativnem formatu ustrezno obdelano in vključeno v knjižnični katalog. Ta mora biti oblikovan tako, da je v največji meri dostopen slepim in slabovidnim uporabnikom.
- d) Pri reprodukciji del v alternativnih formatih (brajica, zvočni zapis) je potrebno dosledno spoštovati avtorskopravno zakonodajo. Pri prenašanju vsebin v alternativni format naj se tekstov ne krajša.
- e) Zaposleni v knjižnicah, ki ponujajo storitve za slepe in slabovidne, morajo poleg knjižničarskega dela poznati tudi tehnično opremo in specifične potrebe uporabnikov. Pregledani dokumenti poudarjajo potrebo po permanentnem izobraževanju knjižničnih delavcev za delo s slepimi in slabovidnimi uporabniki ter po usposabljanju za uporabo tehnične opreme, ki jim je namenjena
- f) Gradivo in storitve za slepe in slabovidne je potrebno redno evalvirati in izboljševati. Pregledani dokumenti poudarjajo, da je potrebno ohranjati

kakovost storitev za slepe in slabovidne, tovrstno dejavnost in gradivo v alternativnem formatu pa je potrebno tudi ustrezno promovirati.

Posebej pa se v strokovnih izhodiščih poudarja potrebo po formalnem povezovanju in mreženju storitev specialnih, splošnih in šolskih knjižnic. Na podlagi rezultatov analiz in ugotovitev strokovne literature je najbolj uspešen model tisti, ki

- zagotavlja koordinacijo izvajanja storitev na nacionalni ravni in ga financira država;
- ima jasno opredeljene vloge in odgovornosti vseh subjektov, ki sodelujejo pri izvajanju storitev;
- učinkovito kombinira centralizirane in decentralizirane storitve;
- zagotavlja ustrezno svetovalno strokovno pomoč vsem članicam mreže,
- zagotavlja storitve vsem, ki imajo težave z branjem običajnega tiska, in zato v izvajanju storitev vključuje tudi splošne knjižnice;
- vzpostavlja oziroma omogoča storitve v digitalnem okolju.

V praksi žal takšnega sistema še ni moč zaslediti, rezultati analize kažejo, da se organizacija storitev počasi premika, in sicer od društvene, večinoma dobrodelno financirane dejavnosti k bolj formaliziranemu, državno podprtemu modelu, torej financiranemu z javnimi sredstvi. Študija je pokazala, da ima največ zajetih držav centraliziran sistem, torej eno specialno osrednjo knjižnico/center, ki je s svojimi storitvami neposredno usmerjena h končnemu uporabniku. Le Švedska in Nizozemska sta v sistem uradno vključili tudi splošne knjižnice. Medtem ko imajo Kanada, Velika Britanija, Avstralija precej fragmentiran sistem, veliko knjižnic nekoordinirano ponuja storitve, izredno malo je podpore s strani države.

Najbolj pereč problem je obseg in dostopnost gradiva v alternativnem formatu, saj se ocenjuje, da je tega neprimerljivo manj, kot ga imajo na voljo uporabniki konvencionalnega formata. To problematiko rešujejo države na različne načine, npr. Švedska in Danska predpisujejo letni obseg. Težavo se poskuša reševati z vključevanjem založnikov in razreševanjem ovir iz naslova avtorskopravne zakonodaje. V ta namen se razvija tudi informacijska tehnologija, ki jo je po podatkih naše študije implementiralo veliko ustanov, zlasti v procesu izdelave gradiva, dostopnosti do informacij o gradivu, kakor tudi njihove dostopnosti. Cilj uporabe informacijske tehnologije je predvsem omogočiti:

- razširitev in avtomatizacijo izdelave gradiva v alternativnem formatu tako, da založniki oddajajo gradivo v elektronski obliki,
- ustvariti digitalno verzijo gradiva kot del založniškega procesa,
- konvergenco specializiranega in konvencionalnega gradiva, zlasti zaradi nižjih stroškov,

- storitev tiska/izdelave na zahtevo z namenom, da se poveča obseg dostopnega gradiva in znižuje stroške njegovega skladiščenja,
- razvoj alternativnih sistemov za dostavo gradiva, zlasti digitalne mreže (brežžične mreže, sateliti), in uporabo mobilnih orodij, pripomočkov za branje ter
- večjo odzivnost na uporabniške potrebe, boljšo komunikacijo in večji obsega gradiva, izdelanega na zahtevo (Funding, 2007).

Navedeni viri

1. *A progress report on the Initiative for Equitable Library Access.* (2009). Ottawa: Library and Archives Canada. Pridobljeno 1. 9. 2011 s spletne strani: <http://www.collectionscanada.gc.ca/iela/005002-910-e.html>
2. Atkinson, M. T. in Dhiensa, J. (2007). Improving library services to people with print disabilities: the role of technology in public libraries. V C. Deines-Jones (Ur.), *Improving library services to people with disabilities* (str. 1–20). Oxford: Chandos.
3. Brophy, P. in Craven J. (2007). Web accessibility. *Library trends*, 55 (4), 950–972.
4. *Copyright and related rights act (Ireland).* (2000). Geneva: WIPO. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani: http://www.wipo.int/clea/en/text_html.jsp?lang=en&id=2360
5. *Canadian guidelines on library and information services for people with disabilities.* (1997). Ottawa: CLA. Pridobljeno 10. 1. 2010 s spletne strani: http://www.cla.ca/AM/Template.cfm?Section=Position_Statements&Template=/CM/ContentDisplay.cfm&ContentID=4065
6. *Canadian guidelines on library and information services for older adults.* (2002). Ottawa: CLA. Pridobljeno 10. 1. 2010 s spletne strani: http://www.cla.ca/AM/Template.cfm?Section=Position_Statements&Template=/CM/ContentDisplay.cfm&ContentID=3029
7. Direktiva 2001/29/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 22. maja 2001 o usklajevanju določenih vidikov avtorske in sorodnih pravic v informacijski družbi. (2001). *Uradni list EU*, št. 167.
8. Delin, A., et al. (2003–2004). *Disability portfolio: guide 1-12.* Birmingham: MLA. Pridobljeno 10. 3. 2010 s spletne strani: http://www.mla.gov.uk/what/support/toolkits/libraries_disability/find_out_about_disability
9. *Fulfilling the promise: report of the task force on access to information for print-disabled Canadians.* (2000-2008). Pridobljeno 3. 2. 2010 s spletne strani: <http://www.collectionscanada.gc.ca/accessinfo/005003-4300-e.html>
10. *Funding and governance of library and information services for visually impaired people: international case studies.* (2007). The Hague: IFLA, Libraries for the Blind Section. Pridobljeno 12. 1. 2011 s spletnih strani: <http://archive.ifla.org/>

- VII/s31/pub/FGpart1.htm, <http://archive.ifla.org/VII/s31/pub/FGpart2.htm>, <http://archive.ifla.org/VII/s31/pub/FGpart3.htm>
11. Guibault, L., et al. (2005). *Study on the implementation and effect in Member States' laws of Directive 2001/29/EC on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society*. Amsterdam: Institute for Information Law. Pridobljeno 3. 3. 2010 s spletne strani: http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/studies/studies_en.htm
  12. Kanič, I., Leder, Z., Ujčič, M., Vilar, P. in Vodeb G. (2009). Bibliotekarski terminološki slovar. *Knjižnica*, 53 (3–4), 1–374.
  13. *Katalog tehničnih pripomočkov slepih in slabovidnih*. (2010). Pridobljeno 10. 3. 2010 s spletne strani: http://www.zveza-slepkih.si/index.php?naslov=katalog_tp.
  14. Kavanagh, R. in Christensen Sköld, B. (Ur.). (2010). *Knjižnice za slepe v informacijski dobi: smernice za razvoj*. Ljubljana: ZBDS.
  15. Kivihall, M. (2009). *The on-demand lending of audio books – recent innovation at the Estonian library for the blind*. Pridobljeno 3. 3. 2010 s spletne strani: <http://www.epr.ee/files/Helsingi.doc>
  16. Kodrič - Dačić, E. (2010). *Vzpostavitev ustreznega statusa knjižnice za slepe in slabovidne v sistemu knjižnic*. Ljubljana: NUK. Pridobljeno 1. 5. 2011 s spletne strani: http://cezar.nuk.uni-lj.si/common/files/studije/knjiznica_za_slepe_in_slabovidne.pdf
  17. *Lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk*. (2008). Stockholm: Regeringskansliets rättsdatabaser. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani: <http://www.notisum.se/rnp/sls/fakta/a9600729.htm>
  18. *Library and information services for people with a disability*. (2009). Canberra: ALIA. Pridobljeno 20. 1. 2010 s spletne strani: <http://www.alia.org.au/policies/disabilities.html>
  19. *Memorandum o soglasju (MOU) Dialoga zainteresiranih strani EU o dostopu do del za ljudi s težavami pri branju*. (2010). Pridobljeno 3. 6. 2011 s spletne strani: http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/copyright-info/2010/20100914_mou_sl.pdf
  20. *Opening the book: a strategy for a national network for equitable library service for Canadians with print disabilities*. (2005). Ottawa: CLA. Pridobljeno 2. 3. 2010 s spletne strani: http://www.cla.ca/AM/Template.cfm?Section=News_Item_Documents&Template=/CM/ContentDisplay.cfm&ContentID=3463
  21. Owen, V. (2004). Towards the ideal: steps to improved access. V World Library and Information Congress: 70th IFLA General Conference and Council, 22-27 August 2004, Buenos Aires, Argentina. Pridobljeno 5. 3. 2011 s spletne strani: <http://archive.ifla.org/IV/ifla70/papers/121e-Owen.htm>
  22. *Population and vital statistics report: series A*. (2010). New York: United Nations, Statistics Division. Pridobljeno 1. 3. 2010 s spletne strani: <http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/vitstats>
  23. Rathje, B. D. et al. (2005). *Designing and building integrated digital library systems – guidelines*. The Hague: IFLA. Pridobljeno 12. 12. 2009 s spletne strani: <http://www.ifla.org/en/publications/ifla-professional-reports-90>

24. *Revised standards and guidelines of service for the Library of congress network of libraries for the blind and physically handicapped.* (2005). Chicago: Association of Specialized and Cooperative Library Agencies, ALA.
25. Ross, J. W. (2007). Libraries for the blind as accessible content publishers: copyright and related issues. *Library trends*, 55 (4), 879–916.
26. *Sporočilo Komisije – Avtorske pravice v gospodarstvu znanja.* (2009). Bruselj: Komisija Evropskih skupnosti. Pridobljeno 1. 4. 2011 s spletne strani: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0532:FIN:SL:HTML>
27. Sullivan, J. (2007). *Study on copyright limitations and exceptions for the visually impaired.* Geneva: WIPO. Pridobljeno 3. 3. 2010 s spletne strani http://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=75696
28. Tank, E. in Frederiksen, C. (2007). The DAISY standard: entering the global virtual library. *Library trends*, 55 (4), 932–949.

Damjana Vovk je zaposlena v Narodni in univerzitetni knjižnici.

Naslov: Turjaška 1, 1000 Ljubljana

Naslov elektronske pošte: damjana.vovk@nuk.uni-lj.si

Mag. Branka Badovinac je zaposlena na Institutu informacijskih znanosti Maribor.

Naslov: Prešernova ulica 17, 2000 Maribor

Naslov elektronske pošte: branka.badovinac@izum.si